

TÜRKİYE’DE “YENİ DİN SOSYOLOJİLERİ” KİMLİĞİ ÜZERİNE METODOLOJİK BİR TARTIřMA¹

Adem SAĞIR²

ÖZET

Din sosyolojisi, Türkiye’de akademi tarihi boyunca sosyolojiyi araçsallaştıran metodolojik bir yaklaşım kullanmıştır. Bu kullanım biçimi, günümüzde yeni üniversitelerde sosyoloji bölümleri kurulmasıyla daha da belirginleşmiştir. İddianın çerçevesini, din sosyoloğunun “*pozitivist ve sistematik bir metodolojik perspektifte düşünmek için*” sosyolojik yöntemlere başvurduğu varsayımı çizmektedir. Burada metodolojik kriz üzerinden yaşanan bir kimlik sorunsalı söz konusudur. Krizin kaynağı teoloji eğitimi üzerine din sosyolojisi doktorası yapan kişilerde “toplumsal alanın bütün olarak görülmesinden ziyade toplumsal hayatın parçalandığı bir görüntünün” ortaya çıkmasının söz konusu olmasıdır. Bu çalışma Türkiye’de 2006 sonrası kurulan üniversitelerde sosyoloji bölümlerinde kendisine yer bulan akademisyenlerin kurmaya çalıştığı perspektifler ve bu perspektiflerde baskın izler taşıyan din sosyolojisi eğitilmiş akademisyenler üzerine bir tartışma yürütmeyi planlamıştır. Çalışmanın ana sorunsalı, metodolojik perspektiften araçsallık üretme çabaları ve bunun giderek pragmatist bir çabaya dönüşümün yol izleğine ulaşmaktır. Çalışmada, içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Çalışmanın bütünü “din sosyolojisinin metodu ne olmamalıdır?” sorusuna yanıt verme kaygısından hareketle oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kimlik, Üniversite, Sosyoloji, Din Sosyolojisi, Türk Sosyolojisi.

---

¹ Bu çalışma; Uluslararası Din Sosyoloji Sempozyumu’nda sunulmuş metnin, gözden geçirilmiş, genişletilmiş ve odağı bütünüyle değiştirilmiş halinden oluşmaktadır.

² Doç. Dr., Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

METHODOLOGICAL DISCUSSION ON “NEW SOCIOLOGY OF RELIGION” IDENTIFICATION IN TURKEY

ABSTRACT

This study planned to execute a debate on the perspectives of the individuals who received training on “sociology of religion” which has been included in sociology departments at universities in Turkey for a long time. Its concern was since establishing a discipline of sociology of religion based on theology would prove to be more difficult than creating sociology of religion based on sociology. The main problem of the study was to produce instrumentality from methodological perspective and to figure out that this followed a new path of transforming into an increasingly pragmatist effort. Here, it was also aimed at articulating the integrated view of social engineering effort with the purpose of “*creating an ideal society*” in the view of the fact that the Turkish sociology appears to have a general identity. The anxiety to provide response to the question “what the method of sociology of religion should be?” constituted the whole of the study.

Key words: Identification, University, Sociology, Sociology of Religion, Turkish Sociology

1. GİRİŞ

Din sosyolojisi, Türkiye’de akademi tarihi boyunca sosyolojiyi araçsallaştıran metodolojik bir yaklaşım kullanmakla birlikte bu kullanımın, günümüzde yerellikle birleşip daha belirginleştiği görülmektedir. Aslında iddianın çerçevesini din sosyoloğunun *pozitivist ve sistematik bir metodolojik perspektifte düşünmek için* sosyolojik yöntemlere başvurduğu varsayımı çizmektedir. Burada metodolojik kriz üzerinden yaşanan bir kimlik sorunsalı söz konusudur. Krizin kaynağı ilahiyat eğitimi üzerine din sosyolojisi lisansüstü eğitimi aldıktan sonra geliştirilen yaklaşımda, toplumsal alanın bütün olarak görülmesinden ziyade toplumsal hayatın parçalandığı bir görüntünün ortaya çıkması söz konusudur. Bu yaklaşımda parçalar, dinin doğruları ya da yanlışlarıyla ilişkiliyse kullanılmaktadır. Bu bağlamdan hareketle günümüz din sosyolojisi çalışmalarında toplum, doğru ve yanlışın arandığı, betimlendiği, meşruiyetin sorgulandığı ve “din”e göre doğru olanın dayatıldığı alan olarak görülür.

Sosyolojiye yerli bir kimlik kazandırma çabasının “*din*” eksenli kurgulanabileceği varsayımının (Topçu, 2010), tıpkı “*milliyetçi*” (Güngör, 2011) ya da “*Marksist*” (Boran, 1945) argümanlarla desteklenen diğer çabalarda olduğu gibi, Türkiye’de yaygın bir kabul gördüğünün de altını çizmek gerekir. Kuşkusuz burada din-toplum ilişkilerini ortaya koyan çalışmaların niteliği bakımından bir ayrışmayı temsil eden İstanbul ve Ankara sosyoloji ekolleri akla gelir. *İstanbul ekolü, milliyetçi ve muhafazakâr argümanlarla* Türk sosyolojisinde yerli sosyoloji yapmanın iddiasını taşıırken; Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi ekibinin temsil ettiği *Ankara ekolünün ise Marksist çerçevede sosyoloji yapmış* olduğu (Kaçmazoğlu, 2018:39) yorumlanır.

Bu çalışma iki farklı noktadan hareketle aynı bağlamda birleşmiştir. İlk olarak Türkiye’de uzun süredir üniversiteler bünyesinde yer alan sosyoloji bölümlerinde kendisine yer bulan *din sosyolojisi* doktoralı bireylerin inşa etmeye çalıştığı akademik kimlik üzerine bir tartışmaya parantez açma çabası gütmüştür. Diğeri ise sosyoloji bölümleri dışında istihdam edilen din sosyolojisi alanındaki akademisyenlerin mevcut sosyolojinin kimliğini dönüştürme misyonu üzerine tartışmalara başlangıç noktası tayin etme çabasıdır. Araştırmanın kaygısı, ilahiyat eğitimi referanslı bir din sosyolojisi disiplini kurmanın, sosyolojiden yola çıkarak bir din sosyolojisi oluşturmaya göre daha zor olduğu gerçekliğinin

temellendirilmesidir. Çalışmanın ana sorunsalı metodolojik perspektiften araçsallık üretme çabaları ve bunun giderek pragmatist bir çabaya dönüşümün yol izleğine ulaşmaktır. Türk sosyolojisinin genel bir kimlik görünümü olması bakımından toplum mühendisliği çabasının *ideal bir toplum oluşturma* amacıyla bütünleşik görünümünün burada da tartışmaya eklenmesi amaçlanmıştır.

1.1. İç İç Geçişler: Araştırmanın Yol İzleği

Çalışmada içerik çözümlemesi tekniği kullanılmıştır. İçerik çözümlemesi kimi yazarlara göre niceliksel bir teknikken, kimileri de onu niteliksel yöntemler içerisinde açıklar. Janis (1943: 425)’e göre içerik çözümlemesi dört aşamanın bir araya getirilmesinden oluşmaktadır. İlki işaretlerin sınıflanması, diğer ikisi bu işaretlerin hangi yargıları içerdiğini ortaya koymayı ve bunları ortaya koyarken de belli formüle edilmiş kuralların kullanılmasını içerir. Sonucusu ise araştırmacının ortaya koyduğu yargıların bilimsel nitelikte raporlanmasını sağlamaktır. Krippendorff’a göre (1980: 25) ise içerik çözümlemesinde temel olarak düşüncel bir alanın niceliğe dökülmesi hedeflenir. Böylece içerik çözümlemesi verilerden hareketle onun içeriğine ilişkin tekrarlanabilir ve genellenebilir sonuçlar elde edebilmek için kullanılan bir araştırma tekniğidir. Bir başka betimlemeye göre içerik çözümlemesi metinle kurulan öznel ilişkinin nesnelleştirilmesi sürecini ifade etmektedir. Buna göre metinden çıkarılan geçerli yorumların bir dizi süreçten sonra niceliksel olarak sınıflandırılması tekniğidir. Araştırmacının elde ettiği yorumlar, mesajın göndereni, mesajın kendisi ve mesajın alıcısı hakkındadır (Weber, 1989: 5).

Bu bağlamdan hareketle hazırlanmış olan bu çalışmada iki tür veri seti kullanılmıştır. İlk olarak Türkiye’de sosyoloji bölümlerinin akademik kadroları taranmış ve din sosyolojisi alanında doktora yapmış akademisyenler tespit edilmiştir. Bu akademisyenlerin yöneticilik yapıp yapmadıkları, istihdam edildikleri ana bilim dalları, doktora aldıkları üniversiteler ve YÖKSİS veri tabanında yer alan çalışma konuları taranarak araştırmanın sınırları belirlenmiştir. Doktora yaptıkları üniversitelerin tespiti sonrası Türkiye’de uzun süredir alanda eğitim veren 4 temel din sosyolojisi ana bilim dalına ulaşılmıştır.

Tablo 1. Akademisyenlerle İlişkili Sayısal Dağılım

Seçenekler	Sayı
İncelenen Bölüm (Sosyoloji Bölümü)	7
İncelenen Ana Bilim Dalı (Din Sosyolojisi Ana Bilim Dalı)	4
Toplam	11
Bölüm İçi İncelenen akademisyen sayısı (Sosyoloji)	8
Ana Bilim Dalı İncelenen Akademisyen Sayısı (İlahiyat Fakültesi)	16
Toplam	24
İncelenen Makale Sayısı	231

Bu bağlamda araştırmanın veri setinde yer alan 11 devlet üniversitesinin 4’ü Türkiye’de en eski din sosyolojisi ana bilim dallarına sahip üniversitelerden seçilmiştir. Geri kalan 7 devlet üniversitesi ise bünyesinde çalıştırdığı ilahiyat kökenli akademisyenler olması sebebiyle tercih edilmiştir. Bu 7 üniversitenin ortak özelliği 2006 sonrasında kurulmuş olmalarıdır. Çalışmada ölçüt (kriter) örneklem kullanılmıştır. Buna göre veri seti içerisindeki 24 akademisyen için ortak ölçüt olarak, ilahiyat lisanslı ve din sosyolojisi doktoralı olmaları kullanılmıştır. Ayrıca uzmanlık alanlarından birisi mutlaka “*din sosyolojisi*” olan sosyoloji bölümü akademisyenleri, ilahiyat fakültesindeki din sosyolojisi ana bilim dalı uygulamalarından farklı olarak sıklıkla Fen-Edebiyat/Edebiyat Fakültelerinde kurumlar sosyolojisi ana bilim dalında istihdam edilmişlerdir.

İçerik çözümlemesinin uygulandığı veri seti için örnekleme yer alan akademisyenlerin makaleleri içerik çözümlemesine tabi tutulmuştur. Veri toplamada “*Google Akademik*” kullanılmış ve burada 8 anahtar kelimenin taraması yanlarına seçilmiş akademisyen isimleri yazılarak 2010-2017 tarih aralığını kapsayacak şekilde aranmıştır. Aranan kelimeler “*Aile*”, “*Kültür*”, “*Sosyalleşme*”, “*Değer*”, “*Ölüm*”, “*Kimlik*”, “*Topluluk*”, “*Sosyal Medya*” olarak seçilmiştir. Bu kavramların doğrudan makalenin başlığında ya da makale özetinde yer alan anahtar kavramlar içerisinde olmasına dikkat edilmiştir.

Tablo 2. İncelenen Makalelerin Dağılımı

Seçenek	Makale Sayısı	Tarih Aralığı
Sosyoloji Bölümü	82	2010-2017
Din Sosyolojisi Ana Bilim Dalı	149	2010-2017

Seçilen makalelerde örnekleme yer alan akademisyenlerin doğrudan isimlerinin yer almasına ya da dolaylı yoldan makaleye katkıda bulunmuş olması da özellikle aranan bir seçenek olmuştur. Dolaylı yoldan katkıdan kasıt, adı geçen akademisyen tez danışmanı olması, makaleye önemli bir katkı sunduğunun aktarılması, kitaplarının ya da başka herhangi bir çalışmasının değerlendirilmesi, makaledeki atıfların en az %50’sinin kendisine ait olması şeklinde anlaşılmıştır. Kavramların tercih edilmesinde iki genel kategorik etiketleme yapılmıştır. Genel kategori olarak “*Kültür, Kimlik, Topluluk, Sosyalleşme*” kavramları etiketlenmiştir. Genellikle kastedilen bağlam, bu kavramların sosyolojide en sık çalışılan ya da atıf yapılan olguların başında yer almasıdır. Özel kategorisinde sunulan kavramlar ise “*Aile, Değer, Ölüm, Sosyal Medya*” olarak seçilmiştir. Özel başlığıyla kategorileştirilen kavramlardan ikisi “*Değer*” ve “*Sosyal medya*” sosyolojide son dönemlerde popüler olan iki konu olduğu için seçilmişken, diğerlerinden “*Aile*” ve “*Ölüm*” ise çalışmanın metodolojik izleğinin gidebileceği alan olarak kabul edilmiştir. Google Akademik 2010-2017 yılları arasında yayınlanmış seçilmiş kavramlarla ilişkili 231 makaleye odaklanılmıştır. Bu makalelerin kategorik dağılımı şu şekildedir.

Tablo 3. Anahtar Kavramların Dağılımı

Kavramlar	Sayı	Yüzde
Kültür	42	% 18,1
Kimlik	22	% 9,5
Topluluk	37	% 16,2
Sosyalleşme	26	% 11,2
Aile	35	% 15,1
Değer	33	% 14,3
Ölüm	15	% 6,5
Sosyal Medya	21	% 9,1
Toplam	231	100

Çalışmada ilk olarak sosyolojinin temel tartışma alanı olarak kurucu metodolojik referans çerçevesi tartışılmıştır. Burada Batı’nın doğu kaynaklarının bütünselliğini yansıtması bakımından sosyolojinin doğuşu ve dini araştırma biçimleri betimlenmiştir. Çalışmanın nihai aşamasında verilerin araştırmanın temel bağlamı ekseninde tartışılması ve metodolojik sorunsalların kategorileştirilmesi yapılmıştır.

1.2. Araştırmanın Etik Sorunsalı: Güvenirlilik ve Sınırlılık

Bu araştırma 2011 yılından itibaren araştırmacının içerisinde yer aldığı konumlandırılmadan hareketle uzun bir zaman aralığına yayılarak yürütülmüştür. Araştırmacı, temel hareket noktası olan “din sosyolojisi kimliği tartışmalarında” doğrudan sorunsalın merkezinde yer aldığından bir bölümüyle etnografik bir gözlem, bir yönüyle de alan notlarından oluşmuş sosyolojik bir tartışma metni üretmiştir. Araştırmacının konumu, nitel araştırmada reflexivity (yansıtıcılık) ile yakından ilişkilidir. “Refleksivite, araştırmacıların kendi geçmişlerini bir çalışmadaki bilgiyi nasıl yorumladıklarını ve çalışmadan ne kazandıklarını ifade etmeleri anlamına gelmektedir” (Creswell, 2016:47). Konum, aynı zamanda araştırmanın etik boyutu gündeme geldiğinde yönetilmesi zor alanlardan birisine dönüşmektedir. Bu bağlamda araştırmanın en temel etik problemi olarak görülebilecek akademisyenlerin kimliklerini ve makalelerini açıklayıcı bilgilerin kullanılmaması, Creswell’in (2016:56) “açığa çıkabilecek olumsuz sonuç doğuracak meselelerin değerlendirmesi”nin pragmatize edilişi olarak çalışmaya yansıtılmış ve bağlam etik tartışmaların kapsamı dışında tutulmuştur.

Çalışma “din sosyolojisi kimliği” tartışmalarına sosyolojik bir referans çerçevesi geliştirmek için üretilen argümanlarına, çeşitli kriterlere göre sonradan seçilen veri setlerinin eklenmesiyle kurgulanmıştır. Araştırma belli bir zihniyet ve akademik tutum eleştirisi üzerine kurulduğundan doğrudan akademisyenlerin akademik kimliklerini ilgilendirmektedir. Bu nedenle izin prosedürlerinin işletilmemiş olması, verilerin toplanacağı kişilerin bilgilendirilmesi ve rızaların alınması tercih edilmediğinden (Patton, 2002) araştırmada demografik bilgileri ve kimlikleri deşifre edici bilgiler kullanılmamıştır.

Çalışmayı sınırlandıran temel bağlamlardan birisi 2010 sonrası dönemde özellikle yeni üniversitelerin kurumsallaşma çabalarıyla akademide hızlı geçişlerin yaşandığı şeffaf duvarların oluşmaya başlamasıdır. Hızlıca kurulan bölümlerde ihtiyaç duyulan sayıda akademisyen alınması geçişlerin ilk basamağı olmuştur. Bu süreçte yeni kurulan sosyoloji bölümlerine sosyal bilimlerin her alanında doktoralı istihdam sağlanmıştır (iletişim, siyaset bilimi, ilahiyat, antropoloji, felsefe, coğrafya...vb.). Doçentlik sürecinden sonra daha kurumsal üniversitelere geçiş ise sürecin diğer basamağını

oluşturmaktadır. Akademik geçirgenliğin yüksek olduğu bir süreçte “din sosyolojisi kimliğinin sorunsallığını” tartışan bu çalışma için başat sınırlayıcı bağlamlardan birisi bu geçişler olmuştur. Geçişler aynı zamanda örneklem olarak tercih edilmiş akademisyenlerin buldukları sosyoloji bölümlerinde kaç yıldır çalıştıkları bilgisinin de netleştirilmesini güçleştirmiştir. Ayrıca YÖKSİS’te ve fakülte internet sayfalarının verilere ulaşma açısından yetersiz olması çalışmayı sınırlandıran bir başka gerçeklik olmuştur.

2. DİN SOSYOLOJİSİNİ KONUMLANDIRMA SORUNU

Sosyolojinin bir bilim disiplini olarak doğduğu 18. yüzyılda diğer disiplinlerde olduğu gibi alanın itici gücü, pozitivist paradigmanın etkisi altındaydı. Pozitivizm, insanın doğaya bakışını şekillendirdiği gibi, özelde toplumsal ilişkilerin ve kolektifliğin açıklanmasında kullanılan temel argümanları veriyordu. Kuşkusuz bir disiplin olarak sosyolojinin hem görsel hem de kuramsal olarak bu duruşunu, modern paradigma güçlendirmiş ve Avrupa’nın bir *Batı* olarak doğuşunun da kaynaklarını sağlamıştır. Batı’nın doğuş hikayesinde modernitenin durduğu yer, bir değişim, bir hareket ve dönüşümü içeriyor olmasıdır. Geleneksel dünya, toplumsal ilişkilerden çalışma ilişkilerine, doğanın yorumlanmasından kültürün işleme biçimlerine kadar pek çok alanın basit ve metafizik unsurlarla kurgusunu öne çıkartıyordu. Bu nedenle geleneksel olanın çözümlenme biçimlerinde “*toplum felsefe*”leri ve teoloji, aydının icra ettiği dünyayı açıklama misyonuydu. Sıklıkla “*Kutsal*”ı referans göstererek yapılan kurgulamalar metodolojik açıdan bir yöntem gerektirmiyordu. Kutsal, görünen alanla görünmeyen alanının ilişkilendirilmesinde toplumun kurucu gerçekliği idi ve bu gerçeklik dinin sosyolojik analizlerinde sıklıkla kullanılan bir bağlamdı.

Toplumun kurucu bir unsuru olarak din ve dinimsi yapılar, sosyolojinin başlangıçtan bugüne üzerine en fazla yazılıp çizildiği alanları oluşturur. Comte ve Durkheim’in sosyal düzeni inşa eden pragmatist din çözümlenmeleri, Weber’in “*Protestan Ahlakı*” ve Marx’ın İngiliz ekonomi politliğini eleştirirken kullandığı din analizleri klasik kuramların dinin sosyolojisinin mümkünlülüğünü göstermesi bağlamında dikkate değerdir. Ancak hem din-toplum arasındaki hem de insan-din arasındaki sınırlara ve içe içe geçişlere metodolojik olarak çerçeve çizmenin zorluğu, din sosyolojisini sosyolojinin bir alt

disiplini olarak tanımlamayı güçleştirmektedir. Metodolojik çerçeveden kasıt araştırmacı(lar)nın dini, sosyolojinin inceleme konusu haline getirirken toplumdan mı dinden mi yola çıkılması gerekliliğinin sorunsallaştırılmasıdır. Daha önce bahsi geçtiği üzere din merkezli çerçeve, toplumun doğru ve yanlışın arandığı, betimlendiği, meşruiyetin sorgulandığı ve “din”e göre doğru olanın dayatıldığı alan olarak tanımlanmasını gündeme getirmektedir.

Sosyolojide klasik gelenekten itibaren dinin varlığının ya da yokluğunun toplumda açıkça hissedildiği düşüncesi hâkim olmuştur. Burada asıl bağlam dinin bütünleştirici ve işlevsel etkisine yapılan sosyolojik vurguların sürekli ön planda olduğu yargısıdır. Comte (2015) ile başlayan gelenek, Weber (2011) ile sistematik hale getirilmiştir. Dinin toplumsal fenomenliği, Comte’dan itibaren yapılan toplum sınıflamalarında kendini açığa çıkarmıştır. Modernist gelenek içerisinde ilkel-modern sınıflaması bu bakımından ilk dikkat çeken noktadır. İkelin tanımlanmasında doğanın insanı ve topluluğu yönettiği bir aksiyonellik kullanılır. Gündelik olaylar doğüstü güçlere atfedilir ve görünmeyen alanın görünen alana üstünlüğü vardır. Burada dinin totemsi yapılar ve farklı inanmalarla karşımıza çıktığı görülür. Aslında antropolojik çalışmalar, bahsi geçen inanmaları ve dinimsi yapıları³ inceleyerek din sosyolojisini besleyen ilk kaynaklar olma özelliğini taşımaktadır. Modernin ilkel sınıflamasının evrimci bir gelenekte geldiği ve dayandığı üst sınır Aydınlanma Çağı’nın başlattığı Batı sanayi ve kapitalist çağıdır. Burada kilisenin ekseninde kurumsallaşmış bir din söz konusudur. Hristiyanlık karşısında sosyal bilimcilerin rolü, ilkele ait varsayımları totemsi ve dinimsi yapıların değiştiğine vurgu yapma, arkasından kilisenin baskısını eleştirmektir. Eleştiri aynı zamanda Aydınlanma Çağı’nın vaaz ettiği seküler ve laik ilkeler etrafında gerçekleşmektedir. Katı bir bilimsellik metaforu, doğayı insanın kontrolü altına alabileceği bir inancı güçlendirmiştir. Bu dönemde pozitivism temel metodolojik paradigma olmuştur.

---

³ Kavram, Ertit (2017)’den alıntılanmıştır.

Gözlem ve birtakım nesnel teknikler üzerinden toplumun anlaşılabilirliği üzerine kurulu olan pozitivism, din ile ilgili çalışmalarda da temel yaklaşım biçimi olmuştur. Bu dönemde din, Waardenburg (2004: 281)’ın aktarımına göre objektif hale getirilmeye çalışılmış, rasyonel ve tecrübi bir şekilde kavranmaya çalışılmıştır. Bu anlamda Comte’un *metafizik, teolojik ve pozitivist çağ sınıflaması* (Aron, 2011:61) dine yaklaşım biçiminde çığır açıcı olmuştur. *Dinin tarihsel süreç içerisinde ilkelden moderne evrimini tanımlayan Comte, pozitivist çağda aslolan başvuru kaynağının bilim olması gerektiğini* ifade etmiştir. Benzer bir sınıflama olmamakla birlikte Durkheim’in (2011) din üzerine yaptığı çalışma pozitivist çağa ulaşan bir başka yol izleğiyle karşılaşılır. Dini, toplumun temel yapı taşı olarak tanımlayan Durkheim için din, aynı zamanda toplumsallıkların anlamlandırılmasında birincil kaynaklardan biridir. Her iki düşünürde de dine yaklaşım biçimi sosyolojik yöntemin perspektifi içerisinde yer almaktadır. Dolayısıyla sosyolojiye hâkim paradigma olarak pozitivism, din sosyolojisi çalışmalarının da çerçevesini çizmiştir. Wach’ın önerdiği fenomenolojik yaklaşım ise bu nesnellüğün ne olması gerektiğine dair belli bir çerçeve sağlamıştır. Wach’a göre tarafsızlık ve bilimsel açıklık sadece inandığı dinin araştırılmasıyla sınırlanmamış olmayı ifade etmektedir. Bu aynı zamanda tanımlayıcı ve yorumlayıcı bir yöntemdir (Akyüz ve Çapcıoğlu, 2012:92).

Aslında din sosyolojisinin metodu ne olmalıdır sorusu, din ve sosyoloji kavramlarının nasıl konumlandırıldığı ile ilişkilidir. Bu konumlanış, aynı zamanda tartışmalarının içeriğini belirler ve tartışmalara yön verir. Klasik tanımlarda din sosyolojisi, din ile toplum arasındaki ilişkilerin açıklanması olarak konumlandırılır. Ancak burada din ile toplum ilişkilerine nasıl bakıldığı daha önemli bir sorunsaldır. Burada kastedilen bağlam bir zihniyet paradigmasını deşifre kaygısıdır. Bu soru aynı zamanda din-toplum ilişkisinin nasıl tanımlandığı ya da bu ilişkilerin nasıl oluştuğundan öncelikli bir sorudur. Peki din ile toplum ilişkilerine nasıl bakıldığı sorusunu hangi çerçevede açıklamak gerekir? Bu sorunun yanıtlanmasında üç temel bakış açısının kullanılabilir olduğu görülmektedir.

- Din toplumu biçimlendirir. Bu bakış açısı dini merkeze koyar ve dinin doğrularını okuyuculara kabul ettirmek ister.

- Toplumun dinin üzerinde bir yere konumlandırılmak ve dini topluma göre tanımlamak bir diğer bakış açısidir. Her şey topluluk olma halinden türer.
- Ortada bir yaklaşım ise din ile toplum ilişkilerini bir üstünlük mücadelesinden ziyade olanı aktarma biçiminde kendisini kurar. Wach’ın din sosyolojisi tanımındaki detay bu yaklaşıma uygundur. Din sosyolojisinin temel görevi “*dinle toplumun karşılıklı bağlantısını araştırmaktır*” (Wach, 1990).

Din sosyolojisi tanımlarında bahsi geçen üçüncü perspektifin izlerini sürmek, bu çalışmada bahsi geçen tutarsızlık tartışmalarının çerçevesini çizmek bağlamında kullanılmıştır. Üçüncü yol, olması gerekeni değil, olanı araştıran bir din sosyoloğunun tarafsızlığını ve nesnellliğini akla getirdiğinden çalışmanın metodolojik tutarsızlık üzerinden yürütülen saha çalışmasının da besleyici bağlamı olmuştur. Saha taramasında çalışmanın kullandığı araştırma varsayımlarından biri *din sosyolojisindeki nesnellik probleminin din sosyolojisinin kendisini ilahiyat eğitimi merkezli konumlandırmış olması* kabul edilmiştir. Kuşkusuz bu araştırmanın merkezinde din sosyolojisinin ne olduğu ya da araştırma konularının ne olması gerektiğini tartışmak değil, din sosyolojisinin metodolojik niteliğinin tartışılmaya açılma iddiası vardır. Tartışmanın çıkış noktası, Türk sosyolojisinin tarihsel birikiminde içkindir. İddianın başladığı temel postulat, Türkiye’de sosyoloji literatürünün din sosyolojisine entegre edilme biçimleridir. Bu bağlama göre Türk sosyolojisindeki öncü isimlerin çalışmalarında din sosyolojisi yaptıklarına dair güçlü iddialar mevcuttur. Kuşkusuz bu durumun oluşmasında Batı sosyolojisinde dini nasıl sosyolojik araştırma nesnesi haline getirdiği besleyici bir etkileşimdir. Türkiye’de modernleşme ve değişme sürecinin bir alt okuması olarak kurulan din analizleri, dinin sistematik bir şekilde incelenmesinden ziyade etkileşimin yüzeyselliğini göstergeleştirmektedir. Ayrıca din sosyolojisinin Türkiye’de sistematik olmadığı iddiasını temellendirmek için mevcut literatür üzerine kurulan bir din sosyolojisi inşa etme geleneğinin olduğu kullanışlı durmaktadır. Bu inşayı destekleyen iddiaların çerçevesi, Mehmet İzzet ve Ziya Gökalp başta olmak üzere birçok kurucu ismin din sosyolojisi araştırmalarında öncü olduğuna vurgu yapmaktadır. Gökalp’in “*Dini İçtimaiyat*” dersleri, Nurettin Şazi Kösemihal’in “*Durkheim Sosyolojisi*” başlıklı çalışması ve Hilmi Ziya Ülken’in “*Dini İçtimaiyat*”

başlıklı makalesi bunlardan sadece birkaçıdır (Çapcıoğlu, 2009). Çalışmanın bütünsel olarak Türkiye’de din sosyolojisinin metodolojik tutarsızlığının eleştirisi olması, Türkiye’de din sosyolojisinin ortaya çıkış sürecini tasnifleyen kurumsallaşma öncesi (1908-1949) ve sonrası (1949-?) (Çapcıoğlu ve Kenevir, 2017) başlıklarının da kullanışlı olmadığı iddiasını da içerisinde bir alt varsayım olarak barındırmaktadır.

3. METODOLOJİK SORUNSALLARA DAİR

Türk sosyolojisinin genel metodolojik şablonunun günümüz din sosyolojisine uygun bir araçsallık sunduğu görülmektedir. Batıdaki sosyolojinin temel niteliği refleksifken,⁴ Türk sosyolojisinin aksiyonel olduğu görülür, sosyolojide öncü metinler devleti kurtarma ve yeni bir topluluk hali inşasına dayanan toplum mühendisliği projesi olarak belirlemiştir. Buradaki aksiyonellik Prens Sabahattin’in “*Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?*” sorusuna yanıt ararken Gökalp’in “*Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muassırlaşmak*”a evrilen politik söylemi toplumu inşa edici olarak kullanan sosyolojik bir söyleme gönderme yapmaktadır (Sağır, 2014).

Ayrışmaların kaynağı da devletin ve vatandaşı oluşturacak ilkelerin hangi bağlamsal dünyaya ait olduğuna dairdir. Kimi zaman dünya görüşlerinin kimi zamansa ideolojik tanımlamaların eşlik ettiği ayrışmalar, sosyoloji kimliğinin de temel karakteridir. Ekoller, metodolojik ayrışmalardan ziyade “*dünyanın nasıl anlamlandırıldığına dair*” kamplaşmalar üzerine yükselmektedir. Her ekol, diğer bir ekolün ötekisidir. Ortak noktaları ise sistematik bir şekilde topluluğun nasıl olması gerektiğine dair ileri sürdükleri postulatlardır. Türk sosyolojisinin buyurgan doğası, bu bağlamdan bakıldığında tüm zamanlara nüfuz etmiştir. Günümüz din sosyolojisinin yerleşmeye başladığını da ileri sürmek mümkündür ancak burada asıl problem, teoloji eğitimi almış din sosyologların perspektiflerindeki metodolojik tutarsızlıklardır. Tutarsızlıkları şu şekilde sıralamak mümkündür:

---

⁴ Buradaki refleksiflik betimlemesi Batı’nın tarihsel geçmişiyle yüzleşmesini ve kendisini sosyolojinin bir araştırma öznesi haline getirmesini ifade etmektedir.

1. Sosyoloji disiplini içerisinde yerlilik iddiasıyla epistemik bir cemaat oluşturulmuştur.
2. Bu cemaatin paradigması, yerleştirilmiş bilginin iktidarını inşa etme üzerinedir.
3. İlk kuşak din sosyologlarıyla üçüncü kuşak din sosyologları arasında bilimsel yaklaşım bakımından belli bir yerleşme görülmektedir.
4. Cemaatin kodları “iyi bir topluluk nasıl olmalı” sorusunun önceden cevaplandırıldığı bir araştırma pratiğine sahiptir.
5. Pozitivizmin inkârı üzerine kurulu metodolojik ön kabuller, araştırma pratiğinde pozitivist tekniklerden beslenmektedir.

Bu sıralamalar, günümüz din sosyolojisine hâkim olan temel eğilimlerin dışsal okumasından üretilmiştir. Başlıkların içerikleriyle ilgili iddiaları verilerle ilişkilendirilerek detaylandırmak mümkündür.

3.1. Yerlilik İddiası

Yerlilik iddiası, Türk sosyolojisinin temel kurucu ilkelerinden birisidir. Yüzyıl boyunca sosyolojideki ekolleşmelerde itici güç olmuştur. Temel iddiasını “*niçin yerli bir sosyolojimiz yok?*” sorusu üzerinden hareketle kurar. Dünya görüşü ne olursa olsun, sosyolojinin kendi toprakları içerisinde doğması gerektiğini ve kendi yerli kavramlarını üretmesi zorunluğundan dem vurur. Kavramları yeniden tanımlar, tarihsel kaynakları yeniden yorumlar ve sosyolojinin olması gerektiği yerin çevresini inşa eder. Tarih, önemli bir besleyici kaynaktır. Tarihin okunabileceği edebiyat da bu bağlamda önemli bir besleyici kaynaktır. Din burada nerede duruyor sorusu sorulduğunda, dinin yerlilik söyleminin temel kurucu öznesi olduğu ve bu söylemin çerçevesini çizdiği görülmektedir. Bir din sosyolojisi disiplininden ziyade din, “yerli” ve “milli” duruşun öz kaynağıdır. Bütün topluluğa hakimdir ve onun dışarıda bırakıldığı sosyolojik bir açıklama mümkün görülmez. Kuşkusuz bu açıklama biçimlerinde tercih edilen yöntemler, ekoller arasındaki ayrışmaların baskın bir kaynağıdır.

Tablo 4. Yerlilik Söylemiyle İlişkilendirilen Makalelerde İçerik Dağılımı

Anahtar Kavram	İlişkisellik	Sayı	Yüzde
Kültür	İslam medeniyetinin tekilliğine yapılan vurgu	13	%30,9
	Batı’nın kuramsal eleştirisi ve reddi	9	%21,4
	Osmanlı ile kurulan kültürel devamlılık düşüncesi	5	%12
	İslam dininin evrenselliğine vurgu	11	%26,2
	Geleneklerin kurucu doğası	4	%9,5
Kimlik	Müslüman olmaya yapılan vurgu	8	%36,3
	Osmanlı kimliğiyle ilişkili üst kimlik kuruluşu	5	%23
	Batı’nın reddi olarak Doğu’ya ait olmak	6	%27,2
	Türkiye’nin özgünlüğünde Müslüman-Türk olmak	3	%13,5
Topluluk	Kolektif bilinç dinden doğar	18	%48,6
	Dini törenler biriciktir.	11	%29,7
	Toplumsal farklılıklar evrenseldir.	5	%13,5
	Topluluk dışsal göstergelerle tanımlanabilir.	3	%8,2

Tabloya bakıldığında üç anahtar kavramın yer aldığı makaleler, içeriklerine göre kategorileştirilerek çalışmanın “yerlilik iddiası” olgusuyla ilişkilendirilmiştir. Batı’nın reddedilmesi ve Batı’ya ait kuramsal literatürün eleştirilmesi doğrudan yerlilik fikrini besleyen ana damar olarak düşünülmüştür. Burada Batı’nın kavramsal gerçekliğinin eleştirilmesi aynı zamanda her toplumun kendine özgü açıklama biçimlerinin olması gerçekliğine gönderme yapmaktadır. Dini, merkeze koyarak topluluk fikrinin ondan neşet ettiği iddiasını ileri sürenler, sosyolojik açıklamalarında da her kapının o yola çıkmasını sağlarlar. Tabloya bakıldığında dini törenlerin biricikliğine yapılan vurgu, Müslüman olmanın altının çizilmesi, İslam medeniyetinin tekilliğine ve İslam’ın evrenselliğine yapılan vurgular bu bağlamda dikkat çekici bulunmuştur. Burada sosyolojik açıklamaların kapısı dinin fonksiyonel yönüne çıkar. Osmanlı ile kurulan tarihsel süreklilik, Osmanlı’nın bir üst kimlik olarak tanımlanması ve Türkiye’nin kendine özgü Müslümanlık göstergeleri de yerlilik bağlamının farklı görünümüleri olarak düşünülmüştür.

3.2. Yerlileştirilmiş Bilginin İktidarı

Kutsallaştırılmış bilim imgesi, Aydınlanma Çağı’nda karşımıza çıkar. Akıl ve deneyin kuşattığı bir insan benliğinin doğayı kontrol altına alma gücünün kaynağına dönüşen bilim olgusu, aynı zamanda modernleşmenin de itici gücü olmuştur. Deney ve gözlemin belirleyici olduğu yöntemsel yaklaşım olarak da pozitivistimin kullanıldığı görülmektedir. Burada dinin yorumlanma biçimi de kuşkusuz bilimsel ilkeler etrafında gerçekleşmektedir. Comte’un Pozitivist çağı, görünmeyen alanın dışarıda

birakıldığı bir dönem olmakla birlikte o güne kadar üretilmiş bütün dinsel ve dinimsi yapıların da yeniden gözden geçirilmesini öngörmüştür. Bu aynı zamanda dinin sosyolojisini yapmanın pozitivist biçimlerinin metodolojik taşlarını döşemiştir. Durkheim ve Weber sonrası oluşan gelenekler de benzer şekilde dinin ve dinimsi yapıların araştırılabilirliğinin nasıllığını sorgulamış ve metodolojik ilkeler sıralamışlardır. Türkiye’de “*Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?*” sorusuna içkin bir şekilde karşımıza çıkan sosyolojik gelenek, dinin araştırılması ve toplumla ilişkilerinin sorgulanmasında da benzer kaygılardan beslenmiştir. Türk sosyoloji geleneğinde din, ya *çözülmenin ve bozulmanın başat faktörü olarak görülerek modernleşememenin nedeni* olarak yorumlanmış (Berkes, 2012) ya da *Batı karşısında kendi aksiyonelliğini ve yenileşme yaklaşımını kuracak paradigma arayışlarının besleyici kaynağı* (Aktay, 1999) olmuştur. İkincil tutumlar, bir önceki alt başlıkta vurgulandığı gibi sosyolojiyi yerleştirme çabalarının temsiline gönderme yapmaktadır. Bu tutum, birçok defa Türkiye’de devlet politikası olarak da desteklenmiş ve kabul görmüştür. Bu bağlamdan hareketle dinin incelenmesi, yorumlanması, açıklanması ve toplumla ilişkilerinin analiz edilmesi sürecinde politik kaygıların gölgelediği bir araştırma yazını karşımıza çıkmıştır. Burada dini alanın kontrol edilmesi ya da yönlendirilmesinden ziyade sosyologların paradigmaları kapsamında yapacakları ya da yaptıkları çalışmaların desteklenmesi söz konusudur. Süreç karşılıklı paylaşım ve iletişim üzerine kuruludur. Bu bakımdan ilk dönem din sosyologları, toplumsal alanda karşılık gelen disiplin alanlarını bütüncül bir bakışla incelemiştir.

3.3. Yerlileştirilen Bilgiden Yerelleştirilmiş Bilgiye

Kuşaklararası değişiminde “epistemolojik kopuş” olarak değerlendirilmesi gereken temel noktalardan birisi din sosyolojisinin bugün mikrolaştırılması ve yerelleştirilmiş olmasıdır.

Tablo 5. Kuşaklararası Farklılıklarla Yerlilikten Yerelleşmeye⁵

Birinci Kuşakta Söylemin İzi	Yeni Kuşaklarda Söylemin İzi
Toplumsal alanı makro bağlamda inceler.	Toplumsal alanı mikro bağlamda inceler
Yöntem evrenseldir.	Yöntem eğilip bükülebilir.
Araştırma verilerinden kuram oluşturma	Araştırma verilerini pragmatize etme
İlahiyat fakültelerinde çalışıyor olma	Sosyoloji bölümleri ağırlıklı çalışma
Lisansüstü eğitime odaklanma	Lisans eğitime odaklanma
Kitap yazmak	Makale yayını yapmak

Yerlilikten yerelleşme, din sosyolojisindeki dönüşümün vurucu iddialarından birisini içerir. Tablo, din sosyolojisinin Türkiye’deki akademik gelişim sürecinin tarihsel seyrini takip ettikten sonra incelenen 7 sosyoloji bölümü ve 4 din sosyolojisi ana bilim dalı örneğinde hazırlanmıştır. Ayrıca din sosyolojisiyle ilişkili incelenen 35 akademik personel ilanında yer alan uzmanlık alanları da destekleyici olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda tabloda betimlenen başlıklar süreç, bağlam, metot ve gelecek biçiminde dört sürecin yansımaları olarak okunmalıdır. Süreç, din sosyolojisinin incelediği alanın ve bu alandan elde ettiği verileri kullanma biçiminin değişmesini ifade eder. Toplumun makro ya da mikro bağlamlarda incelenmesinin tercih edilmesi ve araştırmalarda elde edilen verileri sosyolojik kuramlarla ilişkilendirme ya da yeni kuramsal bilgiler oluşturma başlıkları süreç kategorisini yansıtır. Bağlam kategorisi ise araştırma verilerinin pragmatize edilmesiyle ilişkilendirilmiştir. Buradan kasıt, ideal toplumu kurma bağlamında politik söylemle paralel ilerleyen bir araştırma sahasının inşasıdır. Metot ise ilk kuşak din sosyologlarının Batı’nın metodolojik ilkelerinden hareket ederken, yeni kuşak din sosyologlarının yöntemi çalışmalarda gerçekliği yeniden tanımlama bağlamında eğip bükmesidir. Gelecek kategorisinde iki temel başlık vardır. İlki ilk kuşak din sosyologlarının lisansüstü eğitime önem vermesi ve akademisyen yetiştirme bağlamında üstlendikleri misyondur. İnceleme alanlarından kitap yazmak da gelecek kategorisinin önemli bir ayağını oluşturur. Oysa yeni kuşaklarda kitaptan ziyade makale yayını ön plana çıkmaktadır. Lisans eğitimi de yeni kuşak din sosyologlarının farklılıklarından birisi olarak düşünülmüştür. Aradaki farklılıkların oluşmasında kuşkusuz üniversite sayılarının artması

⁵ Bu tablo, YÖKSİS veri tabanından örnekleme yer alan bölüm ve ana bilim dallarında yer alan akademisyenlerin uzmanlık alanları ve çalışma konularının taranması sonrası oluşturulmuştur.

ve yetişmiş akademisyen açığının yüksek oluşu önemli bir baskı aracıdır. Böylece yeni kuşak din sosyologları hem yeni üniversitelerde istihdam edilmeye başlanmış hem de buradaki sosyoloji bölümlerinin kurulmasında öncü elemanlar olarak kullanılmıştır.

Yerleşme olgusunun izlerini iki şekilde sürmek gerekir. Birincisi disiplinin önceki kurucularıyla kıyaslandığında araştırma konularının gittikçe daraldığının görülmesidir. Din-toplum ilişkilerinin incelendiği bağlamın, ağırlıklı olarak İslam-toplum ilişkilerine indirgenmiş olmasıdır. İkincisi ise disiplinin metodolojik olarak kendi içerisinde yaşadığı tutarsızlıktır. Tutarsızlığın kökleri, Türk sosyolojisinin devleti kurtarma ve vatandaş inşa etme misyonuna kadar uzanır. Bu misyon aynı zamanda modernleşme tartışmalarının bir tarihsel seyri olan sosyolojik paradigmasıyla da örtüşür. Tutarsızlığı açıklayan bir başka durum, bugün din sosyolojisinin politik bir söylemin uzantısı olarak kimliğini konumlandırmış olmasıdır. Özellikle yeni kurulan sosyoloji bölümlerinde mevcut kurumsal sosyolojilere alternatif olarak muhafazakâr görünümlü akademik bir kimlik üretiminin merkezine din sosyologları konumlandırılmıştır. Marksist ve sol eğilimli sosyolojik yaklaşımlara alternatif olarak kendisini tanımlayan yeni sosyolojiler, sosyolojiye din sosyolojisi üzerinden yeni bir soluk getirme iddiasını da bizce tartışmaya açmıştır. Kuşkusuz yöntem ve teknik olarak sosyolojinin kendisinden beslenen din sosyolojisi yaklaşımı, araştırmacıların zihinsel kabullerinin meşrulaştırılma çabası olarak karşımıza çıkmaya başlamıştır. Bu aynı zamanda değer yüklü bir sosyolojik anlayışın Türkiye’deki siyasi dönüşümün de paralelinde yaygınlaştırılması kaygısını yansıtmaktadır. Yaygınlaştırıcı etki, aynı zamanda bilginin ötekileştirilmesini de akla getirmektedir. Ötekileştirme, merkezde yer alan güçlü paradigmanın baskılaması süreciyle mevcut toplumsal bütünle uyummadığı iddia edilen bilginin reddedilmesidir. Bahsi geçen paradigma, politik değişimlere paralel yaşanan kurumsal dönüşümlerle merkeze taşınmıştır. Yükseköğretimdeki kurumsal dönüşümler bu bağlamda önemli bir taşıyıcı olmuştur. Fen-Edebiyat ve Edebiyat Fakülteleri bünyesinde yer alan sosyoloji bölümlerinde akademik ilanlara çıkılma süreçleri, fakülte yönetimlerinin bölüm başkanlığı atamalarında kullandıkları tercihler ve akademik yayın süreçlerinde proje desteklerinden akademik teşviklere kadar birçok alanda verilen desteklerin benzer merkeziliği destekleyici araçlar olarak kullanıldığı görülmektedir.

3.4. Topluluk Halinin Güncellenmesi

Topluluk hali, geçmişten bugüne en güçlü sosyolojik davranış tiyolojilerinden birisidir. Topluluk içerisinde yaşıyor olmak, sosyolojik kuramlarda bugüne kadar birey-toplum etkileşimlerinin üzerine kurulu tartışmaları sürekli canlı tutmuştur. Ancak “*ideal bir toplum nasıl olmalı?*” sorusu da çoğu zaman bu tartışmalarda karşımıza çıkan merkezi bağlamı oluşturmuştur. Soruya verilen yanıtlarda mutlaka belli bir devlet ve siyasi iktidar betimlemesi de yapılmıştır. Devlet, topluluk hayatı için temel şarttır. Siyasi iktidar ise gerekli hallerde topluluk haline müdahale edici bir misyonda tanımlanmıştır. Böylece aslında Durkheim’in “*toplum insana baskı yapar*” postulatı, bir adım daha ötesine taşınarak topluluğa da müdahale edebilecek kapasitede bir iktidar kavramından bahsedilmiştir.

Çalışmanın bu kısmında iddiayı güçlendirmek için sahada yapılan içerik taramasında üç anahtar kavramla ilgili makaleler taranmış, makalelerin içerik betimlemeleri dikkate alınmıştır. Makaleleri, din sosyolojisi çalışan ve o alanda uzmanlaşan akademisyenlerin yapmış olmasına dikkat edilmiştir. Aile ve değerler eğitimi iktidar-toplum ilişkiselliğini serimleyen anahtar kavramlar olarak kullanılmıştır. Aile ile ilgili makalelerde içerik dağılımı şu şekildedir:

Tablo 6. Aile ile İlişkili Makalelerin İçerik Dağılımı

Makale İçeriği	Sayı	Yüzde
Aile toplumun temel yapı taşıdır.	8	%22,9
Manevi eğitim ailenin temel kurtarıcı aracıdır.	13	%37,2
Dini sosyalleşme ailenin temel görevidir.	11	%31,4
Çocuk eğitimi toplumun sürekliliğinde önemli bir gerçekliktir.	3	%8,5
Toplam	35	100

İncelenen makalelerde aile toplumun temel yapı taşı bir olgusal gerçeklik olarak kullanılmaktadır. Aile konusunda kurumlar sosyolojisi ana bilim dalında istihdam edilen akademisyenlerin sıklıkla çalışma yaptığı tespit edilmiştir. Aile, muhafazakâr savunularda önemli bir olgudur. Çalışmalarda ailenin toplumu ürettiği, değerleri koruduğu, geleceğe aktardığı ve kuşaklararası bağlantıları sağladığı iddiaları savunulur. Teorik çerçevelerde bu vurgulamaların önemli olduğu görülmektedir. Dolayısıyla ailenin merkeze koyulduğu bir metodolojik çerçeve çizilmiştir. Ancak asıl problem, nasıl bir aile sorusuna satır aralarında verilen yanıtlar olmuştur. Örneğin boşanma temelli makalelerde bu soruya verilen yanıt

netleşir. Boşanmaların engellenmesi için manevi eğitim öngörülür ve eksikliğin ailenin dinle kurduğu ilişkinin eksikliğinden kaynakladığı iddia edilir. Bir sonraki adımda aile danışmanlığı hizmetlerinin alt yapısı hazırlanır. Aile danışmanlığında ise Diyanet İşleri Başkanlığı’nın sunduğu hizmetler bir model olarak sunulur ve din adamlarının, halkı aile konusunda eğitici çalışmalar yapmasına vurgular yapılır. Çalışmanın bütününde ailedeki sorunların dini referanslar çerçevesinde iyileştirilmesi öngörülür. Aileden yola çıkarak toplumun da sağlıklı olacağı iddiası desteklenir. Böylece dinin araçsallaştırılarak ideal bir topluma ulaşmanın yol izleği ortaya çıkmaktadır.

Türkiye’de sosyolojinin mirasına bakıldığında kuramsal tartışmalarda iktidar olgusuna topluma çerçeve çizme misyonu yüklendiği görülmektedir (Sağır, 2014). Türk modernleşmesinin tepeden inmece tavrı, sosyolojik tartışmalarda yapılanların doğruluğu ya da yalnışlığından ziyade *hangisi yapılısa daha iyi olurdu* sorusuna yanıt aramıştır. Milliyetçi-muhafakazar kimlikli ekoller ile sol eğilimli ekollerin benzer metodolojik izleği takip ettiklerini ileri sürmek yanıltıcı olmasa gerektir. Din sosyolojisinde benzer eğilimlerden etkilendiği görülmekle birlikte sosyoloji yazınından bağımsız bir alanda ilerlediğini söylemek zordur.

Tablo 7. Değerler Eğitimi ile İlişkili Makalelerin İçerik Dağılımı

Makale İçeriği	Sayı	Yüzde
Değer, toplumun kurucu temel unsurlarından birisidir.	8	%24,2
Değer, bireylerin sosyalleşmesinde temel belirleyicidir.	4	%12,1
Değerler, eğitim sisteminin merkezinde yer almalıdır.	9	%27,3
Değer olgusu dinden türer.	12	%36,4
Toplam	33	100

Değer kavramı, Türkiye’de uzun süredir tartışılan bir gerçekliktir. Değerlerin merkeze yerleştirildiği bir eğitim sisteminin kurulması düşüncesi, birçok sivil toplum kuruluşunun da desteğiyle birçok toplumsal pratiğe dökülmüştür. Değerler eğitimi dersinden değerlerle ilişkili projelerin çeşitli platformlarca desteklenmesine kadar pek çok alanda bu pratikliği görmek mümkündür. Çalışmada bir anahtar kavram olarak “değer”in önemsenmesi, dinle ilişkilendirilen bir alanın sosyolojinin özelde ise din sosyolojisinin araştırılma konusu kapsamına alınmasıyla ve popüler olmasıyla ilişkilendirilmiştir. Tabloya

bakıldığında yapılan taramada “değer” ile ilgili 33 makale tespit edilmiştir. Bu makalelerin %36,4’ü değerler ile din ilişkisini doğrudan kuran ve süreci manevi bir eğitim olarak yorumlayanlar en yüksek orana sahiptir. Değerin toplumun kurucu unsuru olduğunu ve eğitim sisteminin merkezinde yer alması gerektiğine vurgu yapan çalışmaların toplam oranı da %51,3’tür. Burada çalışmayla ilişkili olması bakımından dikkat edilmesi gereken nokta, yapılan çalışmaların buyurgan bir doğayla ideal toplumun kodlarını vermiş olmasıdır. Bu bağlamdan hareketle bütün tartışmaların genel çerçevesinin bir önceki kısımda ileri sürülen “ideal bir toplum nasıl olmalı” sorusundan bağımsız gerçekleşmediğini ileri sürmek mümkündür. Böylece eylem planını bu sorunun yanıtlanması üzerine kurulu akademik bir kimlik inşasının yapıldığı ve bunun metodolojik olarak da bütün söyleme hâkim olduğu görülmektedir.

3.5. Yöntem ve Tekniklerin Belirliliği

Din sosyolojisi, konusunu metafizik bir alanla ilişkilendirmekle birlikte kullandığı yöntem bakımından pozitivist gelenekten beslendiği görülmektedir. Din, dinimsi yapılar ve inançlarla ilgili ilk çalışmaların kaynağı olan antropolojik kaynaklar, geleneğin ilk ayağıdır. İkinci ayağını ise Comte ile başlayan klasik sosyolojik kuramlar oluşturmaktadır. Kuşkusuz burada din sosyolojisinin bir disiplin olarak kurumsallaşmasında pozitivist geleneğin etkisinin önemli olduğu görülmektedir. Weber ile başlayan hermeneutik gelenek ise alternatif bir metodolojik izlek oluşturma gayesini beslemiştir. Din-toplum etkileşiminin pozitivist tekniklerle araştırılmasının alt söylemi din-toplum ilişkilerini olduğu gibi aktarmak üzerine kuruludur. Burada toplumun fotoğrafını herhangi bir müdahalede bulunmadan çekmek birincil kaygıdır. Pozitivizmin değerden bağımsız bilim iddiası da aynı kaygıyı besleyen somut göstergelerden birisidir. Anket, gözlem ve deney tekniklerinin kullanılması, somutun aktarılmasını kolaylaştırması bakımından sıkça tercih edilen yöntem olmuştur.

Bu bağlamı güçlendirmek kaygısıyla veri toplama sırasında tercih edilen üç anahtar kavram buraya eklenmiştir. Bu anahtar kavramlar, “sosyalleşme”, “ölüm” ve “sosyal medya” olmuştur. Sosyalleşme, bu üç kavram dışında kullanılmış anahtar kavramları bütünsel bir mantıkta içeriyor olduğu varsayımından hareketle tercih edilmiştir. Örneğin kültür ve topluluğun kesiştiği noktada beliren kimlik, aynı zamanda sosyalleşme süreçlerinin bir özetidir. Böylece sosyalleşme üst bir şemsiye olgu olarak

kabul edilmiştir. Ölüm kavramı ise Türkiye’de araştırma konusu olarak hangi disiplinler tarafından incelendiği sorusundan hareketle tercih edilmiştir. Ayrıca *ölüm ve ölme süreçlerinin araştırılması ölümün mahremiyeti, ölümle ilgili tutumlar, yas içeren süreçlerin toplamı olması ve dini söylemle örülmüş bir sosyal çerçeveye sahip olması gibi sebeplerden ötürü güç bir araştırma* (Sağır, 2017) alanıdır. Din sosyolojisi çalışmalarındaki nesnellik problemiyle ilişkilendirilen tarafı ise dini söylemle örülü bir alan olması nedeniyle ölüm araştırmalarının din sosyolojisi içerisinde metodolojik problemler taşımasıdır. Sosyal medya ise son dönemlerde popüler bir alan olması nedeniyle hemen bütün sosyal bilimcilerin ilgisini çekmektedir. Bu bağlamda din sosyolojisi alanında çalışan akademisyenlerin de sosyal medyayla ilişkili çeşitli çalışmalar yaptıkları görülmektedir.

Tablo 8. Üç Kavramsal Bileşenden Metodolojik Problemleri Tanımlama

Anahtar Kavram	İlişkisellik	Sayı	Yüzde
Sosyalleşme	Kültür-kimlik birleşimi olarak tanımlama	7	%27
	Dinin içselleştirilmesi süreci olarak temellendirme	11	%42,3
	İslam Medeniyetinin farkındalığına erişme	3	%11,5
	Aile ile sosyalleşme ilişkisinde sosyalleşmeyi değerler eğitimi bağlamıyla tanımlama	5	%19,2
Ölüm	Türbelerin sosyolojik çözümlemesi	8	%53,3
	Ölümle ilgili bireysel tutumların ölçülmesi	2	%13,4
	Ölümle ilgili batıl inançların tespiti	4	%26,6
	Ölüm-din ilişkisinin betimlenmesi	1	%6,7
Sosyal Medya	Sosyal medya ve sosyalleşme ilişkisinin ölçülmesi	7	%33,4
	Sosyal medyanın din üzerinde etkisinin tespiti	9	%42,8
	Sosyal medya ve gençlik ilişkilendirmeleri	3	%14,3
	Sosyal medya ve değerler eğitimi	2	%9,5

Burada metodolojik problemden kastedilen bağlam, araştırma konularının içeriği ya da makalelerin niteliğinden ziyade incelenen çalışmalarda akademisyenlerin kullandığı yaklaşımın betimlenmesidir. Bu bağlamda iki farklı tablo oluşturulmuştur. İlki anahtar kavramların yer aldığı makalelerde içerik çözümlemesiyle elde edilen verilerin niceliksel sunumudur. Tabloya bakıldığında dinin önemli bir referans çerçevesi olduğu gerçeği her üç kavramda oldukça belirgindir. Sosyalleşmenin dinin

işelleştirilme süreci olarak tanımlanması; türbelerle ve halk inançlarıyla yapılan çalışmalarda söylemin dinin referans kaynaklarından hareketle kurulması; sosyal medya ile ilgili çalışmalarda ise dinin sosyal medyada kullanılma biçimleri ile manevi değerler üzerinde sosyal medyanın olumsuz etkisinin tespit edilmesi altı çizilesi bağlamları oluşturmuştur. Burada yöntem ve tekniklerin belirliliğiyle ilgili aşağıdaki tablo ile çalışmaya çerçeve çizilmiştir.

Tablo 9. Yaklaşımlardaki Söylemin Niceliksel Dağılımı

Metodolojik Tespitler	Seçenekler	Sayı	Yüzde
Yöntemde Modelleme Tercihleri	Yorumsamacı Model (Nitel çalışmalar)	18	%29,1
	Pozitivist Model (Nicel çalışmalar)	25	%40,3
	Betimleyici Model (Teorik ve kuramsal)	19	%30,6
Yaklaşımda Nesnellik Problemi	Varsayımların çokluğu	16	%25,9
	Ölçeklerde sınırlayıcı çerçeve	13	%21
	Tek din yaklaşımı	10	%16,1
	Kavramsal baskı	14	%22,5
	Tek doğru yaklaşımı	9	%14,5
Kuşaklararası Dönüşüm	Mikro çıkarımlara evrilme	37	%59,6
	Nesnellikten öznelliğe	21	%33,8
	Kuramsal köksüzlük	4	%6,6

Burada tabloda kullanılan “yöntemde modelleme tercihleri”, “yaklaşımda nesnellik problemi” ve “kuşaklararası dönüşüm” başlıklı üç kategori yukarıdaki tabloda kullanılmış 62 makalede yapılan içerik taramasından oluşturulmuştur. Bu makalelerin “giriş” bölümlerinden hareketle amaç, araştırma soruları, hipotez, varsayım ve yöntem incelemelerinden hareketle kurulmuştur. Yöntemde modelleme tercihleri başlığında çalışmalarda kullanılan yaklaşımların niceliksel ve niteliksel kategorizeleştirilmesi yapılmıştır. Buna göre çalışmalarda en sık kullanılan yöntemler nicel araştırma yöntemleridir. Burada genelde anket tekniği tercih edilmiş ve sahadan veri toplama gerçekleştirilmiştir. Yaklaşımda nesnellik problemi ayrıca önemsenmiştir. Çünkü yeni kuşak din sosyologlarında tanımlanan problemlerin başında olaylara öznel ve değer yüklü yaklaşımları görülmüştür. Buna göre taranan çalışmalarda varsayımlar sıklıkla kullanılmıştır. Varsayımlar, çalışma öncesi yapılan ön kabullerdir ve bu kabuller çalışma

boyunca varolan gerçeğe ön bir çerçeve çizer. Aynı zamanda bu kabullerin çalışmada araştırılmasına gerek duyulmadığından çalışmanın nesnelliği tartışmaya açılır. Taranan makalelerde en yüksek oran %25,9 ile varsayımların çokluğu çıkmıştır. Kavramsal baskı kategorisi ise taranan makalelerde araştırılan alanı belli tanımlamalara sıkıştırmayı ifade eder. Örneğin aile tanımlanırken toplumun temel yapı taşı olarak görülür ve temel bileşeni olarak değer aktarımı görülür. Sosyal medya değerlerin olumsuz etkilenmesinde temel bir araç olarak tanımlanır ve bağımlılık yaratıcı bir çerçevede yansıtılır. Ölüm ise öte dünyayla ilişkilendirilir ve öte dünyadan önce yaşamın din çerçevesinde kurulması gerekliliğine vurgu yapılır. Bu yaklaşımlar aynı zamanda tek doğru yaklaşımı (%14,5) kategorisiyle doğrudan ilişkilendirilmiştir. Kuşaklararası dönüşümde kuramsal köksüzlük kategorisi, sosyolojik kuramların pragmatize edilmesiyle ilişkilidir. Burada söz konusu olan bağlam, kuramlarda varsayımları ve ölçeği güçlendirici ya da doğrulayıcı kısımlarının kullanılması kastedilmektedir. Mikro çıkarımlara evrilme, çalışmanın daha önceki bölümlerinde ortaya koyulan yerleşme (Tablo 3 ve Tablo 4) ile aynı bağlamın yeniden gündeme gelmesidir. Burada kuşaklararası dönüşüm özellikle önemsenmiştir. Dönüşüm günümüz din sosyolojisinin yaklaşım çerçevesinin tanımlanması ile doğrudan ilişkilidir.

Bu bağlama göre günümüzde aynı yöntemlerin kullanılmaya devam ettiği ancak pozitivist geleneğin “*değer yüksüz bilim*” algısının terkedildiği görülmektedir. Bilim değer yüküdür ve bu değer dinden kaynaklanır. Araştırma pratiği de dinin çerçevelediği bir metodolojik yaklaşımla yürütülür. Geçmişe kıyasla bugün, yeni kuşak din sosyologlarında yaygın eğilim kendisini bu şekilde dışa gösterir. Yöntemler de bu eğilimi destekler şekilde inşa edilir. Soruların çerçevesi ve ulaşılan verilerin masajlaması bu eğilim ekseninde yapılır. Burada veri masajlamasından kastedilen anlam, elde edilen verilerin dinin zihinsel pratiğiyle uyuşmayan yerlerinin kırılması, elde edilen yüzdelerde dinin doğrularıyla bağdaşmayan kısımların yumuşatılması ya da araştırmanın bir bütün olarak tamamen zihinsel doğrular ve kabuller ekseninde inşa edilmesi şeklinde yürütülmesi kastedilmektedir. Böylece aslolan şey, gerçeğin istenildiği gibi eğilip bükülebileceği varsayımdır ki bu, çalışmanın içerisinde zaman zaman dile getirilen iddianın da içeriğini doldurmaktadır.

4. SONUÇ

Bugün tartışmaların merkezinde yer alan temel olgusal gerçeklik kuşkusuz bilginin konumu ve niteliğidir. Bilginin ne olduğundan ziyade bilgiye sahipliğin ön plana çıktığı ve güce dönüştüğü bir çağda yaşıyoruz. Yeni dönemde krizin temel sorgulayıcı disiplini geçmişte olduğu gibi sosyolojidir. Kuşkusuz dünyanın 2000’ler sonrası karşılaştığı krizlerin artışı, gelecek dönemde de devam edeceğini öngören toplumsal ve çevresel şartlar, sosyolojinin gelecekte gözde bir disiplin olmaya devam edeceği iddiasını meşrulaştırmaktadır.

Türkiye’de sosyolojik düşüncenin temel dinamiğini de aynı nitelik, yani, “*kriz bilimi*” oluşturmuştur. Türk sosyolojisini Batı sosyolojik düşüncesinden farklı kılan temel özellik bir kriz bilimi olarak toplumsal krizden değil “*siyasi kriz*”den beslenişidir. Oysa Batı’nın sosyolojik düşüncesi ise, toplumsal bir varoluş sorununun tartışması olarak başlamaktadır ve ekonomik değişmelerle ortaya çıkan toplumsal krizleri çözüme iddiasını içermektedir. Osmanlı Devleti’nin yaşadığı siyasi kriz, Türk sosyolojisinde Gökalp ve Prens Sabahattin ile başlayan siyasetin gölgesinde bir sosyoloji disiplininin oluşmasında etkili kaynaklar olmuştur. Süreç, İstanbul ve Ankara sosyoloji ekolleri olarak adlandırılmak suretiyle iki koldan devam eden bir sosyoloji geleneği içinde kendine alan bulmuştur. Türk siyasi hayatının kendine özgü formları bu farklılığı sürekli beslemiştir. Sanayi Devrimi sonrası Batı’nın yaşadığı toplumsal kriz, sosyolojinin kuramsal yazınında bütünsel bir paradigma ortaya koymuştur. Yani krizler birbirine içkin bir şekilde ekonomi, kültür, din, siyaset, aile, eğitim gibi bütün alanları kapsayıcı bir şekilde tartışılmıştır. Oysa Türk sosyolojisi geleneğinde bu kriz alanları birbirinden soyutlanmıştır. Krizin kaynağını ekonomide arayanlar, din kültür konularına yabancı kalırken, kimlik ve din konularını araştıranlar ise toplumun maddi kaynaklarını ötekileştirmiştir. Ekoller arası farklılaşmalar, belli bir disiplin icrasından ziyade sahip oldukları bilginin diğerlerini ötekileştirmesi üzerine kurulmuştur. Ancak dünyadaki gelişmeler sosyolojinin yeni dönemdeki itici gücünün, siyasi ve ideolojik duruşlardan çok yeni bir habitus oluşturma kaygılarıyla şekillenmesi gerekliliğini dayatmaktadır. Çünkü dünyanın değişme hızına bağlı olarak da gerçeklikler sürekli değişmektedir. Dolayısıyla metodolojik araştırma pratiğini yöneten sabit doğruların da değişmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Artık sabit doğrular,

insana yarar sağlamakdan ziyade zarar veriyor ve “öteki” ilan ettiğine karşı eleştirelliği dogmaya ve baskıya dönüştürüyor. Sabit doğrular, farklı gerçekliklerin olduğu iddiasını en başından çürütmekte ve eleştirel sorgulamayı bir “düşmanlık” haline dönüştürmektedir.

Bu durumun yorumlanma biçimi, “hiçbir yere ait olmamak” değil, aksine “bilim” idesinin modern Avrupa’da halen geçerli olan doğasına metodolojik kaygılarla uyum sağlamaktır. Bu, içerisinde eleştirel duruşu da beraberinde getirir, ancak bu eleştirelilik “analitik düşünme” ile doğrudan ilişkili değildir. Aksine geçmiş dönemde sosyolojiye hâkim olan “kategorilerle düşünme” geleneğini sorgulama biçimleri ve bu biçimlerin yeni dünya düzeninde reddidir. Kuşkusuz kategorilerle düşünme, daha önce de ifade edildiği üzere zihinde keskin alanların yaratılmasına ve bu alanların ideolojik kaygılarla da şekillenerek sosyolojinin içerisinde kalıp yargılara dönüşmesine neden olmaktadır. Bu kalıp yargılar, aynı zamanda sorgulanması gereken sabit doğruların da kendisidir. Sabit doğrular, yeni gerçeklik alanlarının görülmesini engellediği gibi sosyolojinin merkezine kendi kuramsal bakış açısını yerleştirir ve diğerine içeri girecek alan bırakmaz. Düşüncenin sorgulanamaz oluşu, alanda merkezi bakış açısını oluşturduğu iddiası ve sosyolojik bilgiyi elinde tuttuğu kabulüne duyduğu inanç, kendi alanı içerisinde sıkışmasına neden olabilmektedir.

Bu çalışma Türkiye’de uzun süredir Fen-Edebiyat ve Edebiyat Fakülteleri bünyesindeki sosyoloji bölümünde kendisine yer açan din sosyolojisi doktoralı akademisyenlerin açtığı alanın üzerine bir tartışma yürütmüştür. Tartışma Türk sosyolojisinin genel görünümüyle paralel gitmiş ve din sosyolojisinin kimliği bu görünümden bağımsız düşünülmemiştir. Kaygısı, teolojiden yola çıkarak bir din sosyolojisi disiplini kurmanın, sosyolojiden yola çıkarak bir din sosyolojisi oluşturmaya göre daha zor olduğu gerçekliğinin temellendirilmesidir. Çalışmanın ana sorunsalı ise metodolojik perspektiften araçsallık üretme çabaları ve bunun giderek pragmatist bir çabaya dönüşünün yol izlegine ulaşmaktır. Türk sosyolojisinin genel bir kimlik görünümü olması bakımından toplum mühendisliği çabasının “ideal bir toplum oluşturma” amacıyla bütünleşik görünümü de tartışmalara eklenmiştir.

Bugün metodolojik kriz üzerinden yaşanan kimlik sorunsalının tartışılması gereken bağlamı mikro bir alana sıkıştırılıp yerelleştirilen bilgi üzerinedir. Buna göre ilahiyat eğitiminin din sosyolojisi yapmak için yeterli olduğuna kanaat eden günümüz akademisyeni, toplumsal alanın bütün olarak görülmesinden ziyade gündelik parçalandığı bir görüntünün aktarımını bize sunar. Aktarımın içeriğini de belirleyen şey, alınan eğitimin düşünsel alan üzerine kurduğu metodolojik baskıdır. Yani gündelik hayatın parçaları dinin doğrularıyla ilişkili ise kullanır. Doğruların dışına çıkıyorsa ötekileştirilir ve araştırmanın içeriğinden çıkartılır ya da asimile edilir. Asimile etmek, metodolojik bağlamda gerçeğin bükülmesini ifade etmek için kullanılmıştır. Gerçek, din etrafında yeniden inşa edilir ya da topluluk bilinci o yönde pasifize edilir. Ancak tersi bir durumda sosyoloji eğitiminin din sosyolojisi yaparken daha kullanışlı olduğu iddiasının ortaya koyulmasıdır. Böylece mevcut tutarsızlığın ortadan kalkması sağlanmış olacaktır. Dinin doğrularını ya da yanlışlarını bilmeden bir sosyolojik perspektif, toplumun parçalarla bütün arasındaki ilişkilerini ortaya koyması bakımından tutarlıdır. Doğru ya da yanlışların varlığı sabitken yapılan çalışmalarda toplumsal alan doğruların ve yanlışların alanı olarak görülür. Sosyolojiye yerli ve milli bir kimlik kazandırma çabasının “din” eksenli kurgulanabileceği varsayımı tıpkı milliyetçi argümanlarla desteklenen diğer çabalarda olduğu gibi Türkiye’de yaygın bir kabul görmediği daha önceki tecrübelerle sabittir. Batı sosyolojisi materyalist ya da pozitivist bulunuyorsa ona dinin doğrularını söyleterek bir bilim disiplininin oluşturulabileceğini öngörmek mümkün değildir. Çalışma temel iddiasını beş alt başlıkla şekillendirmiş ve bu başlıkları Türk sosyolojisinin genel eğilimleriyle paralel ilişkilendirmiştir. Kuşkusuz çalışmanın öznesi olarak din sosyoloğu, geçmişin değil bugün içerisinde tanımlanmıştır. Çalışmanın kendisini yasladığı bağlam, kuşaklararası farklılaşmayla gelenen noktada bugünün din sosyologlarının yerleşmesi ve kendi içerisinde tutarsızlaşması olmuştur. Bu yeni kuşağın sosyoloji disiplini içerisinde “yerlilik” iddiasıyla epistemik bir cemaat oluşturmayı denedikleri ileri sürülmüştür. Ancak ilk kuşak din sosyologlarıyla kıyaslandıklarında yeni kuşak din sosyologlarının bilimsel yaklaşım bakımından yerleşmeye başladıkları iddiası çerçevelenmiştir. Yeni cemaatin kodları “iyi bir topluluk nasıl olmalı” sorusunun önceden cevaplandırıldığı bir araştırma pratiğiyle ve politik söyleme entegre bir şekilde ilerlediği tezi ileri sürülmüştür.

Din sosyolojisinin gelecek projeksiyonunda bu çalışmanın gizil iddiası, sosyolojik düşüncenin “*kutsal*”dan arındırılması, toplumsal gerçeklik içerisinde yeni alanlarla birlikte kendini yeniden tanımlamasıdır. Tanımlayıcı kaynaklar olarak da ilk kuşak din sosyologlarının metodolojik yaklaşım biçimleri ve tutumları besleyici bir güç olarak kullanılmalıdır. Aslında bu çalışma din sosyolojisi ekseninde dar bir alana sıkışmış Türk sosyolojisinin geçmişten bugüne temel sorunlarının bir “*anarşist*” okumasıdır. Doğru bilginin zaten varolduğu iddiasını besleyen epistemik cemaatlerin de reddedilmesi kaygısını taşır. Mevcut bilgiyi kurumsallaştıran belli bir epistemik cemaat içerisinde bilimsel bilginin gelişmesi mümkün görünmemektedir. Son olarak sosyoloji doktoralı akademisyenlerin bir kısmının da muhafazakar siyasi söylemin kullandığı dilin referans çerçevelerini yakalayabilmek için “din sosyolojisi” çalışmaya ve uzmanlık alanlarını bu şekilde tanımlamaya başladıkları görülmektedir. Yeni türedi “din sosyologları”nın akademik kimlikleri ve nosyonları ise ayrıca bir tartışma konusudur.

SUMMARY

In the tradition of academy in Turkey, while sociology of religion has been used as a methodological approach that instrumentalizes sociology, this usage is seen to be more notable today. The assumption that the religious sociologist applied sociological methods “to think in a positivist and systematic methodological perspective” draws the framework of the argument. An identification problem arises from methodological crisis being experienced in the field. The source of the crisis is the emergence of “a view that the social field is not seen but rather the social life is being fragmented” in the approach developed after receiving training on sociology of religion in addition to theological education. However, in the contrary case, the practice of sociology of religion by someone who received education in sociology is more accurate in the context of eliminating contradiction and the consistency of the methodological identification. The assumption that attempts to attach local and national identity to sociology to be constructed by “religion” axis will bring up the fact which was proven by previous experiences that they did not receive wider acceptance in Turkey as in other efforts supported by “nationalist” or “Marxist” arguments. This study planned to execute a debate on the perspectives of the individuals who received training on “sociology of religion” which has been included in sociology departments at universities in Turkey for a long time. Its concern was since establishing a discipline of sociology of religion based on theology would prove to be more difficult than creating sociology of religion based on sociology. The main problem of the study was to produce instrumentality from methodological perspective and to figure out that this followed a new path of transforming into an increasingly pragmatist effort. Here, it was also aimed at articulating the integrated view of social engineering effort with the purpose of “*creating an ideal society*” in the view of the fact that the Turkish sociology appears to have a general identity. The anxiety to provide response to the question “what the method of sociology of religion should be?” constituted the whole of the study.

KAYNAKÇA

- Aktay, Y. (1999). *Türk Dininin Sosyolojik İmkânı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akyüz, N., Çapcıoğlu, İ. (2012). *Din Sosyolojisi El Kitabı (Giriş)*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Aron, R. (2011). *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*. K. Alemdar (Çev.). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Berkes, N. (2012). *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Boran, B. (1945). *Toplumsal Yapı Araştırmaları (Ankara Üniversitesi DTCF Felsefe Enstitüsü Sosyoloji Serisi)*. Ankara: TTK Basımevi.
- Comte, A. (2015). *Pozitif Felsefe Dersleri ve Pozitif Anlayış Üzerine Konuşma*. E. Ataçay (Çev.). Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Çapcıoğlu, İ. (2009). Türkiye’de Din Sosyolojisi: Tarihsel Arkaplan ve Yeni Gelişmeler. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi 2 (1)*, s.219-233.
- Çapcıoğlu, İ., Kenevir, F. (2017). Türkiye’de Din Sosyolojisinin Kurumsallaşması Sürecinde Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. *İslami İlimler Dergisi, Yıl:12, Cilt:12, Sayı:1*, s.43-72.
- Creswell, J. W. (2016). *Araştırma Deseni: Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*. S. B. Demir (Çev. Ed.). Ankara: Eğitim Kitap.
- Durkheim, E. (2011). *Dini Hayatın İkel Biçimleri*. F. Aydın (Çev.). Ankara: Eskiyeeni Yayınları.
- Ertit, V. (2017). Din (İslam) Merkezli Sekülerleşme Kavramı Yerine Metafizik Merkezli Sekülerleşme Kavramı. *Mütefekkir – Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi, 4 (2)*, s.297-312.
- Güngör, E. (2011). *Sosyal Meseleler ve Aydınlar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Janis, I. L. (1943). Meaning and the Study of Symbolic Behavior. *Psychiatry: Journal of the Biology and the Pathology of Interpersonal Relations*, Vol. 6, pp. 425–439
- Kaçmazoğlu, H. B. (2018). *Türk Sosyoloji Tarihi Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Krippendorff, K. (1980). *Content Analysis: An Introduction to is Methodology*. Beverly Hills: Sage Publications.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative Research & Evaluation Methods*. California: Sage Publications.
- Sağır, A. (2014). *Uygulamalı Sosyolojik Çalışmalar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Sağır, A. (2017). *Ölüm Sosyolojisi*. Ankara: Phoenix Yayınevi.

Topçu, N. (2010). *Sosyoloji*. İstanbul: Dergah Yayınları.

Waardenburg, J. (2004). Din Bilimleri Tarihçesi. R. Adıbelli (Çev.). *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (16), s.281-295.

Wach, J. (1990). *Din Sosyolojisi*. Ü. Günay (Çev.). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.

Weber, M. (2011). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. M. Köktürk (Çev.). Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

Weber, R. P. (1989). *Basic Content Analysis*. London : Sage Publications.